

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

ստանձին գրքով հեղինակի հետեւեալ երկերը

ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ

- 1) Բանաստեղծութիւններ (սպառված)
- 2) Աշխատանքի երգեր "
- 3) Հեղափոխական երգեր Ա. և Բ. հրատ. "
- 4) Նոր սոսափստ (սլոյհմ) "
- 5) Բանաստեղծութիւններ Բ. գիրք "
- 6) Հափառարութիւն (սլոյհմ) "
- 7) Կարմիր ալիք (սլոյհմ) "
- 8) Հեղափոխական բեմ, ժողովածու (սակավաթիվ)
- 9) Երկու սլոյհմ

ԽԱՐԳՈՒՄՆՈՒԹԻԻՆՆԵՐ

- 10) Ազա - Նեգրի Ա. և Բ. հրատարակութ. . (սպառված)
- 11) Դիւթող հնչիւններ Ա. Գեւորի (հափածոյ) "
- 12) Բանավորագրի պոյեզիայից Ա. Գառտեմ "
- 13) Երկու սպառվածք Մ. Գորկու "
- 14) Գեղարվեստը կեանքի համար, Ա. Լուսաշարակու

Պրոլետարների բոլոր երկրների, միացե՛ք

ՀԱՅՈՒ ՀԱՅՈՒԲԵՐՆ

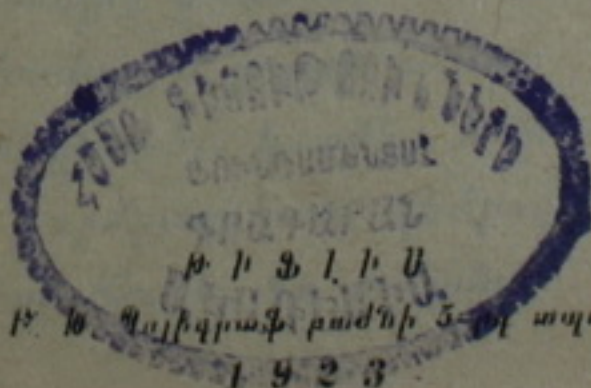
ԵՐԿՈՒ ՊՈՅԵՄ

I ԱՍՏՎԱԾՆԵՐԸ ԽՈՍԱՑԻՆ

II ԵՐԳԸ ՔԱՌԱԹԵՎ

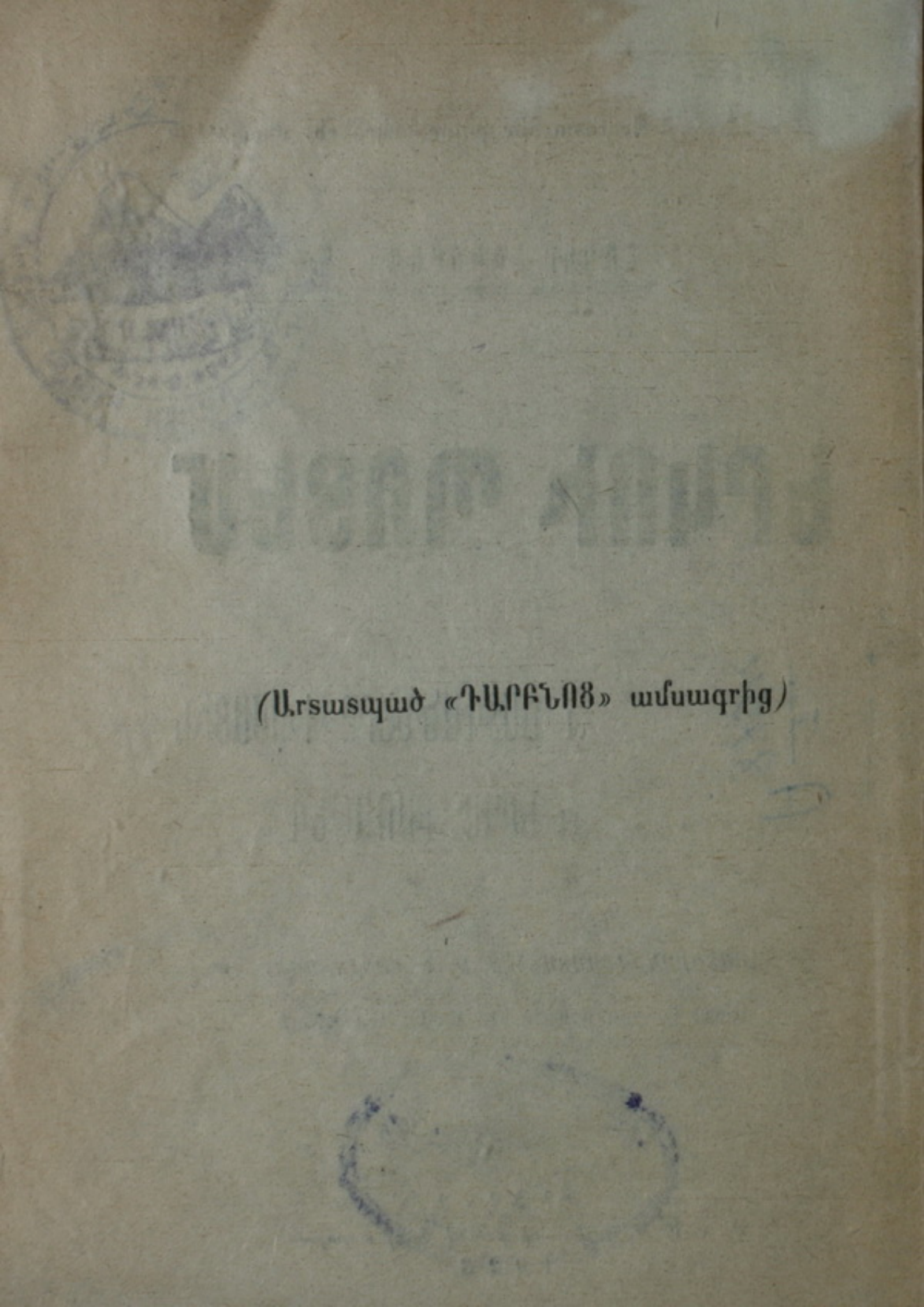
ՀՐԱՏԱՐԱԿ. ՎՐԱՍՏԱՆԻ Ս. Խ. Հ. ՔԱՂԱՍԻՍՎՅԱՐ

Изд. Главполитпросвета С. С. Р. Грузии

Ժ. Տ. Ի. Խ. ՔԱՂԱՍԻՍՎՅԱՐ ԲԱՐՈՒՆԻ 5-րդ տպարան

1923

(Արժանապատճ «ԴԱՐԲՆՈՑ» ամսագրից)

ԱՍՏՎԱԾՆԵՐԸ ԽՈՍԱՑԻՆ

(Պ Ո Յ Ե Մ)

— օ —

Եւ երգի համար, իմ շարքի համար
Ես ձեզ եմ ընտրում, կարմիր հագարներ,
Ձեզ, վոր մանկութից կրակով անմար
Մուրճերիդ զարկը սրտիս էք զարներ...
Եվ խարտոցը ձեր հղկել, վողորկել
Ժանգը ուղեղիս ազգայնամուլի,
Ծովերի խորքը քշել, ուղարկել
Եսական հոգիս կրքոտ ու մուլի.
Ես ձեր քուրայում շիկնած կրակով
Զտել եմ, բովել մտքերս եռուն,
Ապրել, տառապել մարդկանց տանջանքով,
Սահմանափակից ճանաչել հեռուն:
Իմ երգի համար և շարքի համար
Ես քեզ եմ ընտրել, կարմիր աշխատանք,
Քեզ, վոր կարմրագգեստ, դեմքով արևառ
Հղացումների հիւսել ես լեռհանք

Եվ նորեկ կեանքի — ապագա մարդուն —
 Ստեղծագործի թողել օրինակ:
 Ախ, թեև երբեմն քո շենքերի տակ
 Կարմիր գավակդ է ընկել նահատակ,
 Թեև շատերը հերոսի նման
 Ընկան ու մեռան նրանց հիմքի տակ՝
 Բայց և շատերը ելան այս տիտան
 Պայքարումից հետ — նոր Աշխարհ գտան...
 Դուք՝ արեփերդ մեր նորածեղի,
 Դուք՝ հեղինակ իմ խանդավառ երգի,
 Իմ երգի համար, իմ շենքի համար
 Ձեզ եմ պարտական գրչովս խոնար:

I

Երբ ես աչք բացի առաջին անգամ,
 Երբ ես զգացի, վոր միտքս է աճում,
 Ինչպես կոկոն վարդ — վոր չէ իմացվում —
 Ինչպես է բացվում՝
 Երբ շուրջս տեսա ես լաց ու կական,
 Վոր գետ էր կաղմել վողբից հայկական՝
 Ես էլ ձուլվեցի այդ հոսանքի մեջ,
 Տարվեցի նրա թախիծով անվերջ.
 Բայց և շուտ լռեց թախիծը լացի.
 Եւ ես ասացի.
 Այս երկրում ապրող մենք ճնշվածներս —

Հարիւր ազգերից, հարիւր հիւսքերից—
 Ինչո՞վ ենք ազատ և ինչո՞վ ենք զերծ
 Զրկանք, հալածանք կրող միւսներից.
 Կովկասարնակ զատ հառախածներս
 Ինչո՞վ բաղդավոր ուռն եղբորներից.
 Ձէ՞ ամենուրեք ցարերն են տիրում,
 Յարերը խոսում գնդակ-մարտիով,
 Ձէ՞ վոր ամեն տեղ մեզ նամանները
 Այրվում են մի տեղ նման կրակով,
 Ուր ցար ու սուլթան իրենց զոռ թագով
 Ժողովուրդների բերանն են փակում,
 Ուր գործարանատեր, ոստիկան, տերտեր,
 Աշխատավորի արիւնը լակում...
 Եվ ես հասկացա, հասկացա իսկույն,
 Վոր կա այստեղ մի անարդարութիւն,
 Կա այստեղ մի մեծ ծանր խաչափայտ—
 Շատերին անհայտ,
 Վորի տակ հեծում, անքում է համայն
 Զարբաշ մարդկութիւն:

II

Եվ ես ձուլվեցի այն հոսանքի մեջ—
 Նրա անունը՝ սե բանավորութիւն...
 Մենք շատ ենք իրար «ջան տղեր» տակ
 Ու խանդավառվել մի խոհով վսեմ,

Մի ցավով տարվել. բաղդավորութիւն
 Մեր կեանքում սակայն երբեք չենք տեսել.
 Մեր ընկերները մեջք-մեջքի տված
 կարիքն է եղել ու մեկ էլ չոր հաց.
 Գործարանների կամարների տակ
 Մենք շատ ենք տանջվել, բայց նեցուկը մեր
 Մեկ հույսն է եղել—մեկ էլ աշխատանք.
 Երբ մեր մուրճի տակ երկաթն էր տափկում՝
 Մենք գիտեինք վոր այդ մեր տերերի
 Համառ ու դաժան քար սիրտն է փափկում.
 Երբ կռանի տակ շիկնած պողպատից
 կայծեր էր ցայտում՝
 Մենք գիտեինք վոր այդ մեր սարգերի
 Ազահ աչքերի արցունքն է կաթում.
 Իսկ երբ թափ-անիմն իր խենթ պտույտով
 Վողջ գործարանը հուզում, մրրկում՝
 Մենք լսվ գիտեինք, այդ մեր սրտերի
 երակն է դարկում:
 Հույսերով վառված, հույսերով լարված
 Մենք լսվ գիտեինք, վոր պիտի իջնի
 Տիրողի գլխին մի ծանր հարված.
 Դաժան ցարերի, գիշատիչների
 Հավիտենական անեծքով այրված,
 Նրանց դադաղի կափարիչների
 Մեխերը արդեն մեր ձեռքով դամված...

III

Եվ խոսեց լեզուն արդար օրերի
 Հեղափոխական մարգարեների,
 Եվ գրոհ տվեց կարմիր փոթորիկ,
 Այդ հաղթ երթն էր ըմբոստ շարքերի:
 Այնտեղ փետրվարն նոր դարնան շեմքին
 Իր նեան էր ցցել,
 Եվ կրակ շնչով, վորտաի շանթով
 Երկիրը ցնցել.
 Ինչպես անդրանիկ անձրևը դարնան,
 Մարում է տապը հողի կարտառած,
 Ինչպես գետերի հեվքը խլրտած,
 Զարկում-փշրում է սառուցէ շղթան՝
 Այնպես էլ վորտան փետրվար-մարտեան
 Դարձավ շեփորը Հեղափոխութեան.
 Սակայն մենք նրան կովկասում ավեր
 Ռազիով ստացանք,
 Այն, վոր Հիւսիսից մեզ տվին նվեր՝
 Մի ցավ էր, տանջանք...
 Առանց քրտինքի ո՞վ է հնձել ցանք,
 Խաղաղ, անկոխ, առանց երկունքի
 Այն ո՞վ ծնունդը տեսել մանուկի...
 Օ, դրախտ կովկաս, հմայուն Թիֆլիս,
 Գգված ու սիրված բոլոր ցեղերից,
 Դու զեղ Վրաստանն, նամուս - Հայաստանն,

Եվ աշխատավոր բարկ Ագրբայձան
Հեռու տեղերից.

Յիշում էք վերջան արիւն ու տանջանք,
Անկուր տոռապանք

Ձեզ թողին բաժին Մուսաֆաթ, Դաշնակ.

Թուրքը հայու դեմ, հայը վրացու,

Ուր վրնջում էր կիրքը դրացու...

IV

Փետրվոր ~ մարտեան ալիքների չուն
Հետադարձ զարկով գրոհ տվեցին,
Վտաքի հանեցին,

Հոկտեմբերեան Մեծ Հեղափոխութիւն.

Աշխարհն իր ծնած անդրանիկ օրից

Ձեր տեսած այդպես մի գեղեցկութիւն.

Արեւը իրա լույս տալու օրից

Ձեր տված ամպին այդպիսի հմայք.

Ովկիանն ալեվոր իր վողջ տարերքում

Ձեր ապրած այդքան հուզումնալի կեանք.

Երկինքն այնպես վորոտ չէր լսած,

Կայծակը այնպես կարկուտ չէր տեսած,

Մայրաքաղաքի գինվոր թէ բանվոր,

Վորպես առիւծներ նետից վիրավոր

Քաղաքածայրի արվարձաններից,

Գործադաններ ի մրոտ թաղերից,

Վազում են առաջ, խենթ ալիքներով,
 Խորտակում շաշուկ Կերենակիների

Պալատները գոռ...

Հաղթ Կրոնշտադի բանվոր, նավաստին

Շատ գոհեր սովին,

Վոր Կոմսոնայի պատվանդանը խոր

Հիմնավորեին.

Վոր միանգամից սրբենա՜տանեին

Հատակը ծովի,

Փթած ու նեխված դիակները դադճ

Բուրժուաների...

Հեյ, այն ծով արեան ալիքները խու

Լայնացան, անցան իրենց ավուճաքից,

Թափան Կովկասեան լեռանց բարձունքից

Ույժով անսասան,

— Ու... մեզ էլ հասան...

V

Որոտումների հեղեղն է խոսում

Օդերի միջով.

Այն ում արիւնն է խոխոջով հոսում,

Այն ում է կռվում կրակոտ շնչով,

Ո՞վ գարնվում, ում հետ...

— Կարմիր Ռուսայի զավակներն են այն,

Կռվում են աշխտեղ ճերմակների հետ...

Նրանք բոլորն էլ ջահել, պատանեակ,
Անվեհեր դեմքով, լրջմիտ ու խոհուն,
Նրանք ամենքն էլ արեւիի դավակ —
Վեհ զիտակցութեան լույսը աչքերում,
Ունին կատարել մի վսեմ, սիրուն

Պատմական կոչում:

Մի նոր առավոտ առավոտի պես,
Եւ թարմ օդի պես,

Երեւան եկան կարմիրները այն,
Ժպիտով մանկան.

Այն առավոտուն եթերի նման

Խաղաղված էին դեմքերը նրանց —

Զգված ու լարված.

Հէյ, առիւծների ձագուկներն էին

Կռվից նոր ելած,

Ազատիչները՝ լուսով ճաճանշված,

Հաղթով սլաակված:

Ու մտան նրանք Թիֆլիսը սիրուն,

Թիֆլիսը ծերուկ և մշտաջահել,

Ու ասին նրանք. ահա ձեզ վայել

Այս սիրուն երկիր, համեցեք, առեք,

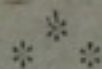
Ու կառավարեք.

Զեղ ենք հանձնում մենք սրա բարձունքներ —

Մեր արեամբ օծված,

Սրա վեհ լեռներ, թավուտ անասուններ,

Արնախառ քրտնով մեր սրբազործված...

Առավոտի պես և թարմ օդի պես,
Արեւի նման երեւացիր դու,
Դո՛ւ, Խորհուրդների Մեծ Իշխանութիւն—
Բանվոր-գիւղացու.

Թարմ ու նորութիւն շնչեց քո հողից,
Քո շունչ ու ցողից,

Մի նոր երկրագունդ իր օրենքներով,
Մի նոր ժողովուրդ իր նոր երգերով.

Այս օրը արդեն երեկվա չէ օր,
Մենք զնաս բարով վաղուց ենք ասել
Երեկվա օրին,

Երեկվա օրից—այսօրին հասել.

Առավոտի պես և թարմ օդի պես,

Արեւի նման երեւացիր դու,

Դո՛ւ, Խորհուրդների Մեծ Իշխանութիւն—
Բանվոր-գիւղացու:

VI

Եվ առաջ անցան Ստեղծողները,

Վեր բանտերի մեջ էին մեծացել.

Ահա և նրանք—նոր Աստվածները—

Օ, քանի՛, քանի՛ փշեր են անցել...

Կովկասի շքեղ վայրերին փարթամ
 Նրանք այժմ տեր — այլ և տիրական —
 Եւ միայն այսքան.

Մեր չար թշնամին հաճանջի ժամին,
 Վոր հեղեղի շէտ սրբել էր անցել՝
 Ուր վողջ երկիրը առատ, բարգավաճ,
 Ալան-թալանի մոխիր էր դարձել՝
 Աստվածները այն արդար ցատումի
 Եվ խոցվել էին և՛ խիստ բարկացել:
 Ինչպէս տարերքը քառսի միջից
 Լույս պոռաց հանկարծ ու ճաճանչեց լույս,
 Ինչպէս Ստեղծողն արեւին, հողին,
 Շնչեց ջերմութիւն,

Եվ կեանք ստացան կանաչ, ծառ ու բույս՝
 Այնպէս էլ մարդը հասկացավ իսկույն,
 Որ իր երկրի տերն ինքն է միայն —
 Ու ինքը միայն.

Հազար-հազարով ծառս ու ծառս ելան
 Աստվածներն այն,

Եվ խոսեց փլած, ավեր մեքենան,
 Եվ բեհեզ հազավ երկիրը խոտան.
 Հազար-հազարով իրարու անցան
 Աստվածներն այն,

Վորը սղոցը, վորը բահ ու թին,
 Վորը խարտոցը, մուրճ-մանգաղ ձեռքին,

Ավեր վայրերին շնչեցին վոզին

Շինարարութեան.

Ջրերին՝ ուղի, կեանք ու շունչ՝ հողին,

Խոսեց ու ճշաց ձայնը մետաղի,

Եվ դիւղը խավար—տկը հույսերի—

Սրտիցը հանեց ճաճանչ լույսերի.

Մառախուղի պէս ցրվեց հողս ու ցավ,

Կեանքը երգիչ էր, երգիչ էլ դարձավ...

VII

Եվ շարժվեց թափը վերաշինութեան—

Ստեղծագործութեան.

Ես տեսա ինչպէս տիտանը հաղթած

Կռվի ճակատում

Աչքերում հուրը խանդավառութեան

Նոր կեանքն է կերտում.

Ինչպէս ֆիդիաո, վոր բրիչ ձեռքին,

Շնչով հանձարի,

Ներշնչում էր կեանք իմաստ ու վոզի,

Անշունչ մարմարին՝

Այնպէս էլ մարդը նոր Ատաված դարձած,

Նորեկ Աշխարհի—

Հողի էր շնչում հիվանդ ու մեռած,

Մեքենաներին:

Տեսա թէ ինչպէս մուրճը վորոտուն,

Նա իր ձեռքն առած՝
 ժանգոտ ու փթած բոլտերն է հատում,
 Թարախակալած,
 Մեխերը հանում շոգեվազերի,
 Վիրավոր կրծքից,
 Կարծես կռվի մեջ զնդակներ առած,
 Հերոսի վերքից:
 Օ, տեսա հիվանդ, հաշմանդամ դարձած,
 Շոգեկաթսաներ,
 Վորոնց աչքերից արցունքն էր կաթում-
 Նավթէ ակոսներ,
 Վորոնք անհամբեր սպասում էին
 Վիրաբույժերի
 Անդամահատող, հատու զանակի
 Փրկիչ զարկերին:
 Ապա թէ ինչպես հսկաները այն,
 Վերքերից բուժված,
 Ռեյլսերի-գծով, զվարթ սուլոցով,
 Սուրում են առաջ.
 Սուրում են ուրախ, հեգնում թշնամուն,
 Թափ ու շառաչով,
 Ու ծաղրում իրենց ավերիչներին,
 Խնդումի շաչով:
 Ես տեսա նրան—իմ հերոս եղբոր,
 Փլատակ հանքում,
 Զրախեղդ եղած մուլթ երակների,

Զուրն է թիակում,
 Վոր կեանքը նորից ածխահանքերում,
 Իր շնչով ապրի,
 Եւ վաղուց մարած ծխնելույղերի,
 Բոցերը վառի.
 Թեւեր էր առել եռանդը մարդու,
 Նման գերմարդու—
 Պեզաս էր դառել հուրը աչքերում,
 Ճաճանչով ցայտուն.
 Չէ՞ վոր մարդածին Աստվածներն են այն,
 Աշխարհիս համայն,
 Վորոնք նոր ուղի, նոր-կեանքն են կերտում,
 Մարդկութեան համար.
 Ու երկաթուղին նոր կեանք ստացավ,
 Ինքն էլ երգիչ—երգեց ու անցավ...

VIII

Երկինքն այս տարի մի սքանչելի,
 Պարտիզպան դարձավ.
 Ամեն մի շաբաթ նա իր ցնցուղից,
 Անձրե էր մաղում,
 Մարգարիտներով դաշտերը ցողում:
 Ռանչպարն այս տարի աստվածային վեհ
 Հագի էր առել,
 Ու իր եռանդի ջահերը վառել,

Նա դաշտ էր հանել բահեր ու զուլթան,
 Հողն էր փորփորում ուժերով ախտան.
 Վեր էր մագլցել առծիւի նման

Սեղ լերան կողեր,
 Վնչ մի կտոր հող չէր ուզում անգամ
 Անմշտկ թողել.

Կառւրին անգամ նա սերմ էր ցանել
 Ու միտը բերել

Անցած սով տարվա օրերը անել:
 Մայր ու երեխա, հարս ու պառավ կին,
 Հողի են շնչում հողի երակին.

Հողագործերի զենքերով զինված,
 Կասեա թշնամու նրանք դեմ ելած
 Կռիվ են մղում,

Կուրծքը լեռների, դաշտ ու ձորերի
 Ակոսում, ճղում,

Քարի բերանից, օձի երակից
 Հողաճումբ խլում.

Մարդը մի Աստված քարից էլ հիւթ է
 Նա նիւթել ուղում,

Եվ առատութեան դրոշը հիւսում.

Չէ վոր մեծ սովը անցուցած տարին
 Հարվածեց նրա տուն ու ամբարին,

Մալին ու կալին.

Սովի սարսափը նա չի մոռացել,
 Տարերքը նրան Աստված է դարձրել:

8294
I

* * *

A

...Հասկերի մի ծով...

Հեղ ա գոհունակ ծանրացած բերքի

Դեղին ալիքով:

Արտերն այս տարի մեջք են խոնարհել—

Հասկով գեղնահեր,

Ու կարծես նրանք գոհ են տարերքից,

Վոր հաջողեցին իրենց մեծանալ

Ու փարթամանալ:

Այս ալիքներում գեղին ոսկեհուն,

Նուրբ հեղահամբոյր կա մի վեհութիւն.

Այս ծով գեղնապոյն արտերում հասուն

Իր ալիք բաշով աստվածն է խոտում

Ու ծովալ-ծածան ոլորում իր չուն.

Առատութիւնն է, առողջ հարսի պես

Իրեն է կանչում.

Եւ հաղթ զիւգացին արտի մեջ կանգնած,

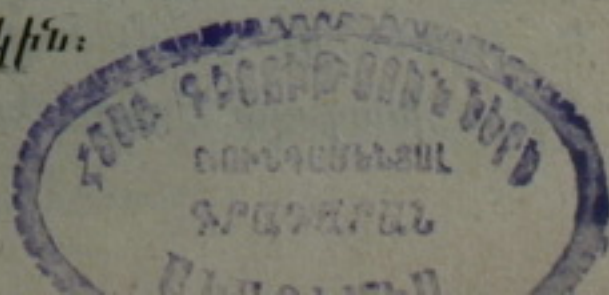
Կարմիր արեւից այտերը այրված,

Գոհ է, երջանիկ, վորպես ինքն Աստված.

Չէ՞ վոր այս ամենն նրա համար է,

Վոր նվեր բերէ իր մեծ գավակին—

Կարմիր բանակին:

18198

IX

Ղարաքլիս դիւղից քաղաք են եկել

Սերգոն ու Մուքել

Ու Սափնարկոմի վղին պինդ շոքել.

Տվեք մեզ ելեքար-լուսի մեքենան,

Մենք էլ ենք ուղում ապրել ձեզ նման,

Մենք էլ ուղում ենք լույս տալ մեր գիւղին—

Մեր գոմին, հիւղին...

Գոմէ սայլերով, վոնց ավար առած,

Հասել են տեղը Սերգոն ու Մուքել—

Հաղթանակ տարած.

Մոթորի համար հիմքեր են փորում,

Հուսաւորութեան հուրը աչքերում.

Մեղուների պես աշխույժ ու տենդոտ,

Մըջիւնների պես եռանդով փութկոտ

Եկել են գործի Աստվածներն այն.

Վորը կիր ու քար, վորը մի գերան

Օձապտույտ խուլ արահետներով,

Անթափանցելի լերանց լանջերով,

Վարար գետերով,

Ելեքա-կայանի նիւթերն են կրում,

Հիմքի քարերը երգելով շարում.

Եւ թշվառ գիւղում, ուր առաջներում

Մթին խավարի ջրերն էր հոսում

Այսոր ցերեկվա արեվի նման
 Ելեքարաշարժի ճաճանչն է խոսուում,
 Ուր դինամոի արագ պտույտից
 Մագնիսի կոկոն ծաղկունքն են բանում
 Եւ իր կարկաչուն

Ծափահարութեամբ՝ Նոր Աստվածներին—
 Այն խոհուն-զեղուն ստեղծողներին—
 Կեցցենք կոչում:

Այն գիւղի ձեթի ճրագներն անուժ,
 Վոր մի ժամանակ թախծում էին լուռ,
 Մըմնջով տխուր՝

Այսոր կախվել են ջահի շիթերով,
 Եւ կալ ու կանաչ, անտառ ու խրճիթ
 Վողողվել գոհար լույսի հույլերով:
 Խավարը երեկ—
 Դարձել է ցերեկ...

Հէյ ճակատներին Աստվածների այն
 Լույսեր են իջել Մովսիսանման,
 Բացվել է գիւղի աչքը մտքերի,
 Հոգին էլ քնար՝ ազատ երգերի.
 Հասկացել է գիւղն լույսի զորութիւն,
 Կեցցեն Խորհուրդներն—իւր իշխանութիւն...

X

Ամայի դաշտում ծով տարածութեան մեջ
 Փշերի մի խիտ անտառ է բուսել,

Գեղջուկը տխուր խորհում է խեղճ-խեղճ,
 Վոր չունի նա հող—հողն ակոսէ...
 Հետու ներքեւում հրեն Արագւան
 Մոնչում է դու տախծի նման,
 Իսկ ինքը չունի մի առվակի ջուր,
 Վոր դոնէ այգին ազատի դաշտի
 Այրող երաշտից.

Ու գալարւում է մրրկի նման,
 Ուզում է անել նա արմատահան
 Անտառը փշի.

Որոշում է վոր...

—Փշի անտառը պիտի արմատել
 Ու ջրանցքներով այն շրջապատել...
 Խոպան դաշտի մեջ ամբոխն է խռովել
 Երկու սեռից էլ—հազարից ավել...
 Դիմել են ահա փոթորկի նման
 Վայրի հարձակման.

Ու Աստվածները փոգեփորութեան
 Հուրը աչքերում,

Փշեա դորքի դեմ կռիւ են մղում...
 Երեկո է... էլ չկան փուշ ու թուփ,
 Դաշտը հայելի՝ ծով է ալեծով...
 Կանգնել եմ ափին մեծ կանաչների
 Սիրուն սլուրակում,

Ջրերն են վազում խաղաղ հոսանքով,
 Նորածին դաշտը առատ փռոզում,

Ջրերն են վազում, վոր հողն աշտուհեա

Ապրի իր կեանքով:

Եվ փառք է տալիս Աստվածն Աստծուն,

Նմանը նմանին,

Վոր գիւղը ավեր եղեմ է դարձել

Մի հեքիաթային.

Եվ փառք է տալիս Աստվածն Աստծուն,—

Նմանը նմանին—

Վոր հուր եռանդով արհաւիրքներին

Դարձրել է հլու.

Եվ փառք է տալիս Աստվածն Աստծուն

Նմանը նմանին,

Վոր աշտորից հետ նա չի լինելու

Մոհտանջ թշնամուն:

Օ, գեղեցիկ է, ու գեղեցիկ է

Բնութիւնը մեր,

Եվ մարդը նրա Աստվածը անմեռ.

Մի մեծ ընդհանուր արհեստանոց է

Տիեզերքը մեր,

Եվ մարդը նրա հարաշարժ բեւռ.

Տարերքն իր ուժով հողի, ջրի տակ

Աշտորից հետո մարդուն հպատակ:

Եվ թող ինչ մահվան դատապարտված է

Անցած օրերում

Այսոր մոխրանա համաշխարհային

Կրեմատորներում:

Եվ թող փառք լինի, փառք լինի մարդուն,
վոր հասկացել է կոլլեքտիվների

Անհատ դորուծիւն.

Եվ թող այսօրից կեցցեն խորհուրդներն
Իր իշխանութիւն:

Ուր կեանքն է պոռում՝

«Հաղթանք, հաղթութիւն»...

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Եվ խորհուրդներում բազմել են ահա
Երեկվա Սաքոն, Իվանն ու Թեդոն.

Հողաճումբի պես կոշտացած ձեռքեր,

Ակոսված դեմքեր,

Խոհուն ճակատով գետին են զարկել

Երեկվա իրենց բռնակալներին,

Իրենք նմանվել մեծ Աստվածներին:

Գործում է եռթնդը մոթորի նման

Նրանց արեան մեջ,

Եվ ամեն անգամ մարդու հոգու մեջ

Վեհ Աստվածային կայծը բորբոքում

Կրակով անշեջ

Ու կեանքը կերտում կարող վրձինով

Հանճարեղ վոգու:

Աճում են նրանք ու բարդավաճում

Կաղնիների պես և զարկ տալիս նոր

Կեանքի կառուցման:

Աստվածներն են այն,

Վորոնք ծնվեցին բանվորի արեան

Հիւթերից երկնած,

Նրանց մտքերի, նրանց վառ փողու

Հույզերից սանջված:

Օ, գիտեմ, գիտեմ, հեռու չեն օրեր,

Մեծդ Աստվածներ,

Երբ ալ աստղերի վրայով ճամբա,

Ուղիներ քարած՝

Կատար հրաման մեր երկրագնդին

Այլ կերպ պտույտ գալ.

Երբ մեծ արեւից ջերմութիւն քամած՝

Հրաշքների նոր կը բանաք աշխարհ,

Նոր Աշխարհների նոր Սերունդներին

Լույս տալու համար...

Տիտան կովից հետ նրանք հաղթեցին,

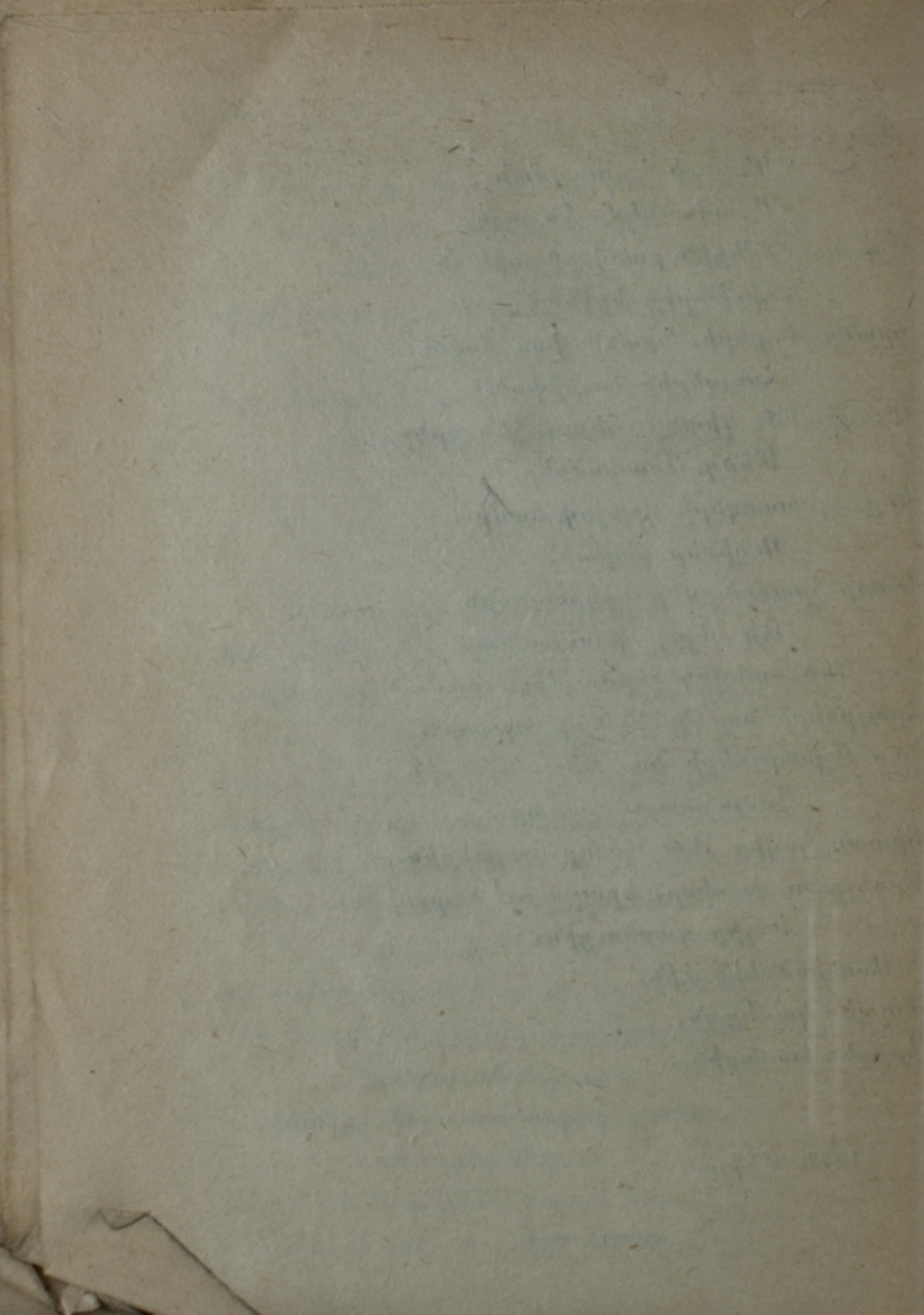
Արդեւք ու խավար, երաշտ ու ծարավ

Ի չիք դարձուցին:

— Աստվածներն էին,

Այդպես կամեցան,

Այդպես խոսացին...

ԵՐԳԸ ՔԱՌԱԹԵՎ

(Ա. ԲՆԱԿԱԿ ԿՐԻՍՏՈՍ)

I

Հիսուսն տարի է անցել այն օրից—ուղիղ լի կես
դար—երբ ես մի մանուկ ետի՛ր տարեկան՝ ինձպես
տառնալոր մանուկների հետ, առաջնորդութեամբ վար-
ժուհիների, խումբ-խմբի հետքից—կուռնիների շարք—
ձգտում էինք մենք քաղաքից էլ դուրս գեպի Չուլագի
դաշտերը այն լույս, լի ու բացութեա եւ խայտաբղետ
դառնուկների պես թավիշ խոտերը ծաղիկների հետ
խնամքով գրկած՝ կարմիր-զատիկով աղաւ օդի մեջ եւ
երգում էինք, եւ զնգում էինք

Հիսուսն ձիգ տարի—ուղիղ լի կես դար սրանից
առաջ վարժուհիները չաւ լաւ գիտեին, թէ որքան
կրթիչ եւ օգտակար է մեզ մանուկներին երկսեռ խմբ-
քով ընդարձակ դաշտը տանել հարիւրով, երգել ու
խայտալ աղաւ օդի մեջ աղաւ բնութեան, ուր պիտի
կոխվեր մեր միակցութեան ապագա շղթան:

Եւ՝ դառնուկի պես ձերմակ մի մանուկ, ինքնա-
հաճ կամքով, այլ եւ բնութեամբ անհաշտին մեկը,

հրգեցիկ խմբի հարիւրների մեջ միշտ ջանում էի մի
բանով դատուել ու գերազանցել իմ ընկերներին, այդ-
պէս էր արդեն մանուկ բնույթն իմ ըմբոստ ու մրցող:

Ու զլլում էի արծաթ հնչիւնով ձայնս մանկական,
ոճաւա բարձր բոլոր միւս հրգող մանուկ ձայներից,
վորոնց դարմանքը, վորոնց նախանձը շարժում ծիծա-
ղով ու զնգում նորից:

Հա... դուք ծիծաղում, ծաղրում էք հրգս, նա-
խանձում ուժեղ ձայնիւ էջերին... ու ես հերոսա-
վում, խոռովում եմ ինքս ինձ, հետ մնում խմբից, տապ
անում մոտիկ բլրակի հետքին, իբր ջուր խմել ուզում
առվակից. ու արծաթ հնչիւն ձայնով մանկական ա-
վելի վառված հրգում եմ մենակ հրգն իմ սիրած՝ «Ա-
զատն Աստված»:

Տեսնում եմ ինչպէս խումբը կանգ առավ վար-
ժուհու ձեռքի մի մեղմ շարժումով, ինչպէս վարժու-
հին վողջ ականջ դառավ եւ ուշքը լարեց դեպ բլրակի
ձոր, ուր ես թափնված քլքլան առվի քով, ինքս էլ մի
աղբիւր, քլքլում էի ու հրգում էի. զգում, թէ ինչպէս
իմ ընկերները այն հարիւրեակի հիացքից ապշած հեռ-
հետ են նայում, զրնգան ձայնիս ալիքներն օդում
փնտրում, վորոնում... ու մեկ էլ ահա բարի վարժու-
հին տեսնում եմ ինչպէս ինձ իր գիրկն առած, փոր-
րիկիս գրկած. ինչպէս գառնուկի՝ եւ համբուրում է,
եւ ջերմ գուրգուրում, խոռովկանիս հետ խոսում, բըլ-
բըլում եւ այդպէս գրկած՝ հետ գառնում կրկին—նը-
րանց խառնում ինձ—այն հարիւրեակին—ինչպէս հո-
վիւր փախած գառնուկին:

II

Հեքիաթային էր պարզ մանկութիւնն իմ եւ լար-
կածալից պատանեկութիւնս .. Պարտեզում, այգում,
դուրսը, դպրոցում երգով եւ ապրել, երգով էլ սնվել:
Գարնան սիրենի թարմ պտուկները բացվելու ժամին,
հողիս երգել է նրանց ճիթերի առաջին շնչի հետ. թա-
վիչ խոտերի, ջրջրուկների կանաչը շոյել իմ երգը մա-
նուկ, նրանց առաջին ժպիտի ժամին:

Պղտոր ու վազուկ դարձան ջրերի առունների հետ
երգով է մրցել, ձուլվել իմ ձայնը պատանեկական. եւ
կույսի կուրծքը բողբոջի նման, կոկոնի նման երբ
դուրս է ցցվել կարմիր թավիշիա հադուստի տակից՝
առաջին անգամ ես եւ ողջունել այդ խենթ պայքարը
իմ թարմ ու ջահել պայծառ երգերով:

Երգվում եմ ես ձեզ, մատաղ ընկերներ, մատաղ
հասակի հարսեր ու կույսեր, մատաղ կրծքերից շատ
հառաչներ են աղանջիս հասել, երանի տվել իմ անուշ
ձայնին, իմ հնչիւն երգին դգացմունքով լի, բուր-
մունքներով լի—շատ էլ ամուսնու, վոր անմատչելի
վայրենի եւ մի... է՛հ, թարմ ծաղիկին, բուրոյ ու սի-
րուն, էն ո՞վ չի սիրի...

Կամ ջահել սիրտը անբիծ, անաղարտ սիրելու
կարոտ, սիրուց եռացող, անդուսալ խլրտող խենթ ու
անարատ, արիւնը ջահել չէ՝ վորոնում է իրեն էլ ըն-
կեր. փրփրող արիւն նոր ու անապակ, կարմիր գի-
նու պես—էն ո՞վ չի սիրի...

Անո՛ւշ, ջահել ձայն թովիչ քնարի, ջերմութեամբ

լեցուն, զգացմունքների բույրերից թեւած, հարկավ,
կըսիրեն...

Եւ ես չիմացա, ո՞վ վորքան սիրեց, ո՞վ վորքան
կարմրեց գաղտուկ սիրունքից, ո՞վ քանի գիշեր ան-
քուն անցրեց ու մնաց տանջւած սիրո կրակից... Ես
միայն երգիչ եմ երգիչ էի... դեռ հոգով մանուկ եմ
անմատչելի, ջահել վայրենի:

Զուլադի կանաչ դաշտերը ծաղկոտ եմ այգիների
դառ ու վարդերը, մեր Մանաս պալա փայտէ ջաղացի
սրընթաց ջուրը, Թոփչի գետերը եմ աղբիւրները լիա-
ցան արդեն մանուկ դընգան երգող թռչնակի անհող
երգերից. վարդերի նման շուտ շառագունող, կրակ
բռնկող կույսի այտերը շատ կարմրեցին այրող ու վա-
ռող, խաւրտանք աղբող պատանեակ ձայնից. էհ... սեր
էր էլի... ջահել պատանու ջահել աղջկա. երգս էլ մի
նետ, տվեց ու անցավ, մատաղ սրտերին մի խոց ու-
վելցավ. ջահել արիւնը վերք շատ է սիրում, վերք շատ
է սունում, խոցեր ստանում—շուտ էլ մոռանում...

III

Անցած մանկութիւն, պատանեկութիւն՝ հասավ
իմ օրը խոր գիտակցութեան, հզոր աոնական. խլր-
տաց իմ մեջ վառ մանկութիւնից խորացած վողին,
պատանեկութիւնից դտված իմ արիւն եմ երգս նորից,
նորից տարածվեց... Այս անգամ ոչ թէ հողին ու ջրին,
դաշտին, աղբիւրին ես նվիրեցի, ոչ էլ պարնան հետ
իմաստ ստացած արիւնը հող ու սեր վորոնող վար-
դարույր կույսին—այլ կեանքի առատ խնջույքներից
դուրկ չարքաշ բանվորին—կեանքի ղինվորին:

Տեսնում էի ես սիրելուց նա զուրկ եմ արեւից
զուրկ, ամբողջ օրերով ծուխ ու մրի մեջ կեղտում շա-
ղախված՝ ժամանակ չունի արեւինն հայի, բնութեամբ
հրճվի, ժամանակ չունի կնոջը հայի, զավակին գրկի,
սիրի, փայփայի... այլ ամբողջ օրը մռայլ շենքերի,
գործարանների կամարների տակ՝ թուջի, երկաթի,
համառ սողապատի հետ է նա կռվում, վոր հաց վառ-
տակի եմ ընտանիքը սովից սպառի...

Բիրտ զործատերը այգալես է ուզել. բանվորը
պիտի վողջ օրը բանի, վոր «գատարկ բանով» նա չը-
ղբաղվի. բանվորը պիտի կիսաքաղց մնա, վոր նրա
միտքը այլ հաճույքներից զերծ, ազատ մնա. հույնիակ
բնութեան գեղովը հրճվել կարող է միայն իր կինը
շապլ, աղջիկը շվայտ... ու մեկ էլ ինքը ու իր բթա-
միտ տղան ստահակ. իսկ բանվորը... ոչ. «սուրբ ա-
նասունին» մի տվեց այգքան զգալու շնորք...

Հա, ես զգացի անարդարութիւնն մարդկանց օ-
րենքի եմ այն պժգալի նրանց կարգերի կազմը թու-
նալի... Տարերքի հույզը, բնութիւնը հաղթ, մարդկա-
յին ձայնը, արիւնը ջահել հույզեր են ծնում անհատի
հոգում...

Իմ մեջ մի՞ ձուլվեց անցեալի բոլոր ույժը խառ-
ցած, ձիրքը հրաշունչ եմ հրարութի պես ժայթքեց իմ
հոգու լավան բողոքող, խոսքը կործանող, երգը խիստ,
զաժան՝ շանթ ու հուր ցանող...

Հարվածեց նա հենց առաջին անգամ հզոր իր
շանթով պորտաբույծների գոռ պալատներին եմ հըր-
հըռալով տապալվեցին այն քարի պալատներ, ուր
բույն էր գրել սարդի վոհմակը բիւր վոստայններով:

Ջարկեց նա վոսկուց ձուլված գահերին եմ խոր-

տակվեցին թագ ու պսակներ, թագ ու թագունին. ու մաքրեց հունը երգիս հոսանքի եվ այդ հոսանքում լայն ու ավերիչ գլորեց տարավ հատակը ծովի օդը վարակող տիղմը փոսերի ու ճահիճների:

Ու հասավ նրան երգս հաղթական այն մեծ չարքաշին, վորի անունն էր «գրաստ սրբազան»...

Ու հասավ երգս նրա ականջին...

Օ՛, նա Պարնասի Պեգասն է դարձել եվ մինչ այսօր էլ՝ նրա թռիչքին վոչ վոք չի հասել...

IV

Հիսուն լի տարի... ուղիղ կես դար է այն օրից անցել...

Այժմ թեև ծեր ու արծաթ թելերն են ժպտում քունքերիս—խորշումած ճակտիս փաթաթան դարձել՝ բայց էլի, էլի դեռ վոգով ջահել ես ձեր խոհերի, փոթորիկների երգիչն եմ կրկին, այսօր ալեվոր, իսկ վաղը դարձեալ ձեզ հետ թեւավոր:

Ճիշտ է, իմ թափը առաջվա նման էլ չէ զորավոր, թեվերիս զարկը—մկանունքների—այն ջահել օրի վեհ արծիւների թռիչքը չունի, ոչ էլ իմ երգը հորձանուտների, հարձակվող զորքի ռազմական վոգին, վորպես հոխորտող շաչող ջրվեժի, ջահել անտառի ճկուն, դիմացկուն խոյացող վոգի՝

Բայց էլի, էլի... տերեւաթափ ծառի ճղները ամուր, ոստերը ճկուն հիշեցնում են էն փառքը վաղեմի:

Բայց էլի, էլի հաստատուն հզոր կայուն լինելու նա մի երգ ունի, դառամած բնով, թեև ջլապինդ, գո-

սացած ճշնով, թեև հիւթալի՝ ծերացած կաղնին փոթորիկներին ու մրրիկներին ասելիք ունի:

Նորից դիմանում բուք ու բորանին եւ զիմաւորում կրծքով երկաթի խուլ տարերքներին եւ այդ տարերքի, քառսի կովում իր երգը փորձված փոթորկի դիմաց նա նորից լարում:

Իմ մանուկ ընկեր—ապագա սերունդ—ջահել պատանեակ, եւ զու իմ ընկեր, իմ եղբայր բանվոր, վոր վողջ լի կես դար կեանքս լի երգով ձեզ եմ նվիրել՝ կովով հավատով անլքուն ու քաջ՝ անվհատ քայլով դու էլ խոյացիր երթովդ առաջ:

Ծերուկ հասակի երգս էլ ընդունիր վորպես մի սնունդ ձկուն վոստերիդ, վորպես մի օրհնանք ջահել արեւիդ, ուր նա անարգել պիտի մեծանա, աճի, զարգարգանա ու փարթամանա փոթորկոգ կեանքի ահեղ մրրկին, այս կովի բեմում ինձպես դիմանա, հաղթանակների բովում ամրանա....

1922 թ.

(104.)

A $\frac{I}{8794}$

ԳՐԱՆ Է 10 ԿՈՊ. ԿՐԹԱՆԻՔ

Հ. Յ. Դ. Ե. Մ. Կ. Բ. Հ. Ս. Ս. Ս. Ս.

Ստանա Մախարաճե (ԲՅՅՆ. ՆԱՏԵՎՈՐՉԱ) № 117 ԿՅ. 2.